

Епископ бивши Захумско-херцеговачки
Атанасије (Јевтић)
Манастир Жича

Исповедање Вере Никона Јерусалимљанина

Међународни научни симпозион "Никон Јерусалимљанин: вријеме – личност – дјело", Цетиње - Скадарско језеро, 7-9. септембар 2000.

САЖЕТАК: На листовима *Горичког зборника* 2716-272а налази се Никоново по свему судећи аутентично *Исповедање вере*. Зашто га је искусни старац и духовник унео у *зборник*? Иако је опасност православнима претила и од Латина, римокатолика, ипак сматрамо да ће пре бити да је Никон Јерусалимац имао пре свега у виду Ислам, јер излаже веру у Свету Тројицу а да се не дотиче питања о рађању Сина и исхођењу Светога Духа, него само наглашава веру у Свету Тројицу, што је изразито знак Хришћанства, те у том смислу истиче ту веру у Тројицу наспрам уског једнобоштва исламског. Говори да је он крштен у Свету Тројицу, у Име Њихово – Оца и Сина и Светога Духа – и да само у Светој Тројици има савршенство, што индиректно значи да тога нема у Исламу. Мислимо да старац и духовник Никон Јерусалимац својој духовној кћери Јелени није имао шта боље и важније да остави на крају *Горичког зборника*, књиге иначе ретко богате и православном теологијом и православном исихастичком духовношћу, него што је кратко и сажето исповедање вере у Свету Тројицу, у Коју је и она крштена и Којој треба сав свој духовни, монашки живот да посвети: да Тројици Пресветој свагда благодари, песмопоје, прославља и поштује као Бога свога у векове.

Изъ же вѣдоую и исповѣдоу
единого Бога несъзданнаа,
Трисъставнаа и събезначельнаа:
Отца и Сына и Светаго Духа,
Троицоу единосущноую и нераздѣлимоую
и единосѣстѣвноу и прѣсѣстѣвноу,
непфложноу, непдемѣнноу и неразмѣсноу,
единославноую и единопфѣстольноую.
Въ нихъже име крещеніе пріехъ азъ,
и съвршеніе имамаъ.
Сию прѣсветоую и единосущнѣс
и живоначельнѣс Троицоу
крѣпко вѣдоую и поклоняю се
съ Отцемъ Сыноу и Духѣс Прѣсветомѣс

въ единомъ Божествѣ
Троици единосоущнѣи,
и единого Бога Трисѣставнаа
благодарю, пѣснославлю,
прославляю и почитаю
яко Бога моего въ вѣки.
Аминь.

¹ А ја верујем и исповедам
Једнога Бога нестворенога,
Триипостаснога и сабеспочетнога:
Оца и Сина и Светога Духа,
Тројицу једносуштну и нераздељиву,
И једноприродну и надприродну,
Непроменљиву и једнопрестолну.
У Њихово Име крштење примих ја,
И савршење (савршенство) имам
Ову Пресвету и једносуштну
И живоначалну Тројицу
Чврсто верујем, и поклањам се
Са Оцем Сину и Духу Пресветоме,
У једноме Божанству
Тројици једносуштој,
И Једнога Бога Триипостасног
Благодарим (и) песмопевам,
Прослављам и поштујем

---

¹ Ово *Исповедање православне вере* у Свету Тројицу саставио је у манастиру **Горици** старац духовник **Никон Јерусалимац** око 1440. године и налази се у његовом познатом зборнику, рукопису званом *Горички зборник* (лист 271б-272а) (чува се у САНУ-Београд), који је писан 1441/42. године за монахињу Јелену Балшић, кћер Светопочившега Кнеза Лазара и ктиторку Горичку. *Исповедање вере* овде доносимо према фотографији изворника али и према препису који је током немачке окупације својеручно урадио Светозар Томић (препис завршио 1. септембра 1943. г.) користећи уместо неких словенских руска слова, те стога ту нисмо сасвим сигурни да је ортографија Никонова, са старосрпским знаковима онога времена, верно пренета. Наш превод, боље рећи пренос на савремени српски, учињен је најверније могуће. (Превод је објављен у «Видослову» Епархије Захумско-Херцеговачке и Приморске бр. 13/1998).

Као Бога мојега у векове.

Амин.

Никон Јерусалимљанин или **Јерусалимац** је једна велика и светла личност из петнаестог века, доба заласка и нестанка српске народне и државне самосталности и почетка вишевековног исламско-турског ропства. Редак православни духовник-исихаста, мудрац и теолог, црквено-народни човек и дипломата, каквих је имало православно средњевековље у доба српских владара Немањића и Лазаревића и византијских царева Палеолога.

О њему ће опширније говорити овде други. А ми бисмо споменули само понешто.

Никон је највероватније пореклом Јелин, судећи по добром знању грчког језика (мада има понегде ортографских грешака несвојствених добром зналцу грчког језика, као нпр. пише $\kappa\nu\nu\omicron\beta\iota\omicron\nu$ уместо $\kappa\omicron\iota\nu\omicron\beta\iota\omicron\nu$) и по честој употреби грчких речи у своја два Зборника. Међутим, не мање је и не слабије његово знање словенско-српског језика, којим он пише као ретко који тадашњи учени Србин, па је могуће да је био и српског порекла (сетимо се његовог савременика Константина Философа, за кога један запис каже да је био *«Булгаро-Сербо-Греко-Влах»!*), а грчки је Никон могао добро научити на православном византијском Истоку, где је дуже времена живео и подвизавао се.

Никон треба да је рођен задњих деценија четрнаестог века (око 1380.), а прве деценије петнаестог века провео је у Јерусалиму и по другим местима Свете Земље (коју детаљније описује у *Горичком зборнику*), а такође на Синају и у Египту. Живећи у Јерусалиму, у време патријарха Јерусалимског Григорија IV. (1397-1412. г.) био је старац-игуман српског манастира Светих Арханђела у Јерусалиму (Миклошић, *Monumenta Serbica*, стр. 133-5, 415-417, 425, 463-4. О овоме манастиру писао је у прошлом веку наш Душки архимандрит Нићифор Дучић у "Годишњици Николе Чупића" 9/1887, 235-242 и недавно Видосава Недомачки у "Зборнику за ликовне уметности Матице српске" 16/1980, 25-70).

Око године 1440/41. Никона видимо као јеромонаха-духовника на острву Горици (Брезица, Бешка) на Скадарском језеру, у храму Пресвете Богородице који је подигла *«Благочестива Госпођа Јелена, кћер светопочившег кнеза Лазара, и подружје* (супруга од 1386. г.) *господина Ђурђа Страцимировића* (Балшића), *у лето 1439/40»*. (Натпис на вратима цркве на Горици, *Записи и натписи 1*, 276). Између њих двоје, вероватно још пре тога, вођена је позната и већ објављивана преписка духовног садржаја. У своме другом писму Јелена назива Никона: *«Свечасни отац учитељ Светог Јеванђеља, а нама у Господу духовни наставник»* (*Друго писмо* садржано у *Горичком зборнику*), што показује колико га је ценила и поштовала.

Највероватније да је Никон ту на Горици саставио-преписао своја позната два словенско-српска зборника: *Шестоднев* и *Горички зборник*, који га показују као човека и велике и широке културе, дубоко православног теолога и подвижника исихасту, на делу и у речи.

Никонов *Шестоднев* је избор светотачких тумачења шест дана стварања и збирка других светоотачких, понајвише исихастичких текстова, од Светог Дијадоха Фотичког, Светог Касијана, Светог Јефрема и Исака Сиријских,

Анастасија Синаита-Антиохијског и Максима Исповедника, до Светог Симеона Новог Богослова, Никите Ститата и Григорија Синаита. Овај зборник је настао 1439/40. г. (нешто касније, 1469. године, преписао га је познати Владислав Граматик), и на њему нам је остао Никонов потпис (на листу 382б): "Слава сѣвршителю Богоу въ вѣкы вѣкѡмъ, аминъ. Въ лѣто ҃с.ц.м.и. Сѣмѣени Никѡн Јерусалимъцѣ". (Овај *Шестоднев* је потом доспео у својину нашег Требињског Манастира Тврдоша, а данас је у Манастиру Савини).

Други зборник који је Никон саставио-преписао, јесте *Горички зборник*, који је настао око 1441/42. године, када је, као што рекосмо, Никон био духовник Јелене Лазаревић-Балшић, Лазареве кћери и супруге најпре Ђурђа Страцимировића-Балшића, господара Зете (1385-1403. г.) са којим је имала деце, а потом супруге Сандаља Хранића Косаче, господара Херцеговине (1370-1435. године), за њим је од 1411. до његове смрти +1435. г. али без деце. За ово време код ње је, на двору у Кључу код Гацка, неко време живела сестра јој Оливера Лазаревић, бивша султанија, која је од 1402. године до смрти брата им Деспота Стефана +1427. године живела код њега у Београду, која ће са Јеленом прећи и на Горицу и 1441. године ићи ће у Бар ради неких послова Јеленине цркве на Горици.

Никон је Јелену замонашио у велику схиму на Горици, негде између 31. августа 1441. и 25. новембра 1442. г. када је писао њен тестамент у Горици, за који она сама каже да је писан «руком мога духовног оца Никандра Јерусалимца» из чега се види да је Никон тада већ био променио своје монашко име у Никандар, вероватно примивши тада и он велику схиму (Миклошић *MS*, 415-417; Љ. Стојановић, *Старе Српске Повеље и Писма* 1, 1, 394-6, 508-9). Никон–Никандар је ишао у Дубровник (Миклошић *MS* 415-417), као извршилац Јелениног тестаmenta, пошто је она преминула почетком +1443. године. То се види по акту војводе Стефана Вукчића Косаче (за кога је Јелена удала своју унуку Јелену Балшић) изданом у Кључу код Гацка 1. априла 1443. г. којим се регулише наслеђе Јеленино у Дубровнику по њеном завештању које је (*ССПул* 1, 2, 57). Име Никона–Никандра спомиње се још и 1454. г. на једном акту у Котору од 4. априла 1454. г. када се назива игуманом и представником манастира Светог Николе на Врањини крај Скадарског језара (Миклошић *MS* 463-4), и такође још једном (задњи пут) 23. новембра 1468. г. на тада датованој даровној повељи Матагужа, где се Никон-Никандар спомиње као игуман истог Манастира Светог Николе Врањинског (Божидар Шекуларац, *Врањинске повеље*, Титоград 1984, 123). (Иначе, у манастиру Светог Николе на Врањини одржан је «сабор» Зете 1445. г. када је призната номинална власт Венеције.) Изгледа да је Никон био ангажован и око примања познатог Стонског дохотка од Дубровника за српске манастире у Јерусалиму и на Светој Гори, где су српски јерусалимски монаси прешли, можда због агарјанског ислама.

У овом, дакле, *Горичком зборнику* Никоновом написаном за Јелену монахињу – о којем зборнику, надам се, говориће други опширније - њен духовник Јерусалимац оставио је сасвим при крају своје кратко *Исповедање вере*. Оно се налази после његове *Повести о Јерусалимским црквама и местима у пустињама Еуф(р)ату, Јордану и свима ближњим тамо; што чусмо и видесмо тамо, то казујемо и христољубљу нашем* (листови 266а-271а), која се завршава његовим потписом криптограмом, који се криптограм наставља на листу 271б тајном буквицом, писаном у стиховима, у четири реда, српским словима а грчким речима: «Небо има ме, земља надилази ме, то је име моје Ф.

Ко има искуство. К.Д. налази ме». Одмах испод тога долази поменуто *Исповедање вере* (17 реди на листу 271б и још 7 реди на листу 272а). После *Исповедања вере* следи до краја исте странице Никоново обраћење Јелени: «Трудољубива душо, благоразумно твоје прошеније прими с пребогатим помислом...», и онда на следећој целој страници и четврт (лист 272б-273а) Јеленино *Треће писмо*, после којег долази Никонова (и Јеленина) завршна *Молитва Пресветој Богородици* (лист 273а-б), и уобичајена у нашим старим рукописима клетва ктитора (и преписивача) књиге: »Ко се дрзне да узме ову књигу Храма Твога реченога у Горици, (буди) њему осветница, Владичице. Сврши се у лето 6950 (=1442.) Смирени Никон».

Зашто је искусни старац и духовник унео у *Горички зборник* и ово овакво *Исповедање вере*? Иако је опасност православнима претила и од Латина, римокатолика, ипак сматрамо да ће пре бити да је Никон Јерусалимац имао пре свега у виду Турке и њихову лажну и опаку и не мање експанзивну веру, Ислам.

Старац Никон је знао Турке и у Јерусалиму и другде на Истоку, а онда наравно и код нас на Балкану и у Српским и суседним земљама. Тако, говорећи о својој посети Александрији, граду и цркви Светога Апостола и јеванђелиста Марка, где је видео «сасуд изабрани Свеосвештенога Григорија чуд(ес)нога, папу александријскога (већ поменути Григорије IV.), у временима најмрачнијим (престоницу?) султану» (лист 270а).

У нашим старим записима и натписима говори се јасно и недвосмислено о злу и насиљу безбожнога Ислама над Хришћанством и хришћанима. Већ у познатом поговору Старца Исаије Хиландарца свог превода дела Дионисија Ареопагита, Исаија је оставио познати запис о Маричкој битци 1371. г. где каже: «Сврших ову књигу у најгоре од свих злих времена, када гњевом (Својим посети) Бог хришћане западних (српских) крајева... када (најездом Турака) просуше се Исмаиљани по читавој земљи као птице по ваздуху. И једне хришћане мачем клаху, друге у ропство одвођаху... И верујте ми, нико не би могао писањем представом представити невољу која постиже хришћане западних (српских) крајева». Запис из 1393. г. говори о томе да «допуштењем Божијим предани бисмо, грехова ради наших, у руке непријатеља безаконих и мрских, и цару неправедном и злом већма од све земље. И тада би запустјеније и жалост велика од безбожних Измаиљана, која не беше нити ће бити». Одмах по смрти Деспота Стефана, већ 1428. г. један запис на Јеванђељу говори о «доласку у нашу земљу најазичника (незнабожаца) то јест Исмаиљана» (*ЗиН* 1, 250). Нешто мало касније, године 1476. у запису на Тетрајеванђељу, које се чува у Манастиру Свете Тројице код Пљеваља (манастир припадао Хумској Херцеговачкој Епархији), каже се да је писано «у дане злочестивога и злонаравнога и нестога Јуде Мехмед-бега цара, који се подигао до небеса и опет ће пасти до ада» (*ЗиН*, на *Петогласнику*, данас у Манастиру Савини) стајало за истог султана Базајита Другог: «У то време цароваше нечастиви у **Тројици хулни** и хришћанима досадитељи цар Исмаиљански Бајазит» (*ЗиН* 1, 1404). Овакви записи, у којима се исламски владар-султан назива «нечастиви (што је једнако по значењу: безбожни) и Тројицехулни», дакле: противник и хулитељ хришћанске вере у Свету Тројицу.

(Иако Турци у почетку нису дирали хришћанску веру у нападима у освојеним земљама, они су поједине великаше и моћнике, па и локалне владаре придобијали за себе на разне начине, сејући међу хришћанским владоцима

мржњу и заваду. О томе говори, између осталог, и писмо Дубровачко, које су његови посланици уручили Херцеговачком господару и војводи Босанског краљевства Сандаљу Хранићу (тада супругу Лазареве кћери Јелене), 2. свибња 1426. које описује: »И то је обичај у Турака, који су већ сто година, немајући испрва никакве власти у Романији (на Балкану) толико у својој злоћи сејали неслогу међу господом грчке, да су уништавајући једног по једног дошли до велике моћи и силе. Тако су чинили и међу царевима Бугарске и слично у држави Рашкој, тако су се увек напрезали и напрежу у Босни». (*Повијест о Дубровнику*, 1, 195).)

Ово је по нама, један ако не и главни разлог што старац Никон Јерусалимац у своме *Исповедању вере* излаже првенствено **веру у Свету Тројицу**. Не чини нам се да је старац Никон написао ово *Исповедање* имајући у виду Латине, западне хришћане-римокатолике, јер излаже веру у Свету Тројицу а да се не дотиче питања о рађању Сина и исхођењу Светога Духа, него само наглашава веру у Свету Тројицу, што је изразито знак Хришћанства, те у том смислу истиче ту веру у Тројицу наспрам уског једнобоштва исламског. Говори да је он **крштен** у Свету Тројицу, у **Име Њихово** – Оца и Сина и Светога Духа – и да само у Светој Тројици има **савршенство**, што индиректно значи да тога нема у Исламу.

Православно Хришћанство, истинита Саборна Црква Христова, коју често наглашава Никон Јерусалимац, верује у Бога Свету Тројицу, Никон каже «Единаго Бога» то јест Бога који је КОИНОНИА-ЗАЈЕДНИЦА Трију Вечних Ипостаси (он каже Триипостасна) Трију Вечних Лица – Личности, са Којом Тројицом ми људи имамо вечну заједницу, улазимо у заједницу вечнога живота, што бива Светом Тајном Крштења. У Светој Тројици постоје вечни међулични односи, јер Откривени Живи и Истинити Бог није неки «монотеистички», есенцијалистички, неплодни и безживотни статички и неоткривенски Бог, него Бог ЉУБАВ, Бог ТРОЈИЦА. Само тај Живи и Лични Бог јесте Истинити Бог и Живот Вечни (Јован 17,2) и само је Бог Тројица савршенство. Зато су и говорили Свети Оци (Атанасије, Василије, Григорије) да је у Богу ТРОЈИЦИ – Божанства.

Хришћанску веру у Бога као Свету Тројицу износили насупрот Исламу већ Свети Јован Дамаскин и његов ученик Теодор Абукара, православни епископ Арапин на Истоку, у крајевима већ под исламском влашћу; затим византијски полемичари са Исламом, и по доласку Турака у Цариград – Цариградски патријарх Генадије Схоларије, који је написао и једно посебно *Исповедање* Хришћанске вере, на тражење султана Мехмеда Освајача, које је преведено и на арапски. (У свом *Шестодневу* Никон наводи једно дело, монашко-аскетског садржаја: *Иже во свјатих Генадија Архиепископа Константина града, О вјерје глави 100*, али такво дело није познато међу досад познатим и изданим делима Генадија Схоларија, који се у заглављима његових дела не назива нигде «Архиепископ», него «Патријарх»; осим ако није у питању много ранији Цариградски Патријарх Генадије I. (458-471. г.), али се не зна за такво дело међу његовим иначе малобројним делима. Ради се вероватно о неком псевдоепиграфу, делу само приписаном «Светом Генадију Архиепископу Константинова града»).

Мислимо да старац и духовник Никон Јерусалимац својој духовној кћери Јелени није имао шта боље и важније да остави на крају *Горичког зборника*,

књиге иначе ретко богате и православном теологијом и православном исихастичком духовношћу, него што је кратко и сажето исповедање вере у Свету Тројицу, у **Коју** је и она **крштена** и Којој треба сав свој духовни, монашки живот да посвети: да Тројици Пресветој свагда **благодари, песмопоје, прославља и поштује као Бога свога у векове.**